

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Игорь Ансофф ; пер. с англ. Е. Л. Леонтьева. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. Василенко В. О. Стратегічне управління : навч. посіб. / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
3. Жилінська Л. О. Напрямки розвитку стратегічного планування в сучасних умовах / Л. О. Жилінська // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 32 – 35.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Филип Котлер ; пер. с англ. В. Б. Боброва. – М. : "Прогресс", 1991.
5. Пан Л. Обґрунтування необхідності стратегічного планування на вітчизняних підприємствах / Л. Пан // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 10. – С. 8 – 11.
6. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством : філософія, політика, ефективність : монографія / Пастухова В. В. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
7. Смолін І. В. Стратегічне планування розвитку організації : монографія / Смолін І. В. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2004. – 344с.

УДК 351:331.5

Токарчук Д.М.
аспірант¹

Вінницький національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Оскільки праця є одним з основних видів ресурсів, проблема зайнятості населення потребує чіткого визначення відповідного теоретико-методичного і категоріального апарату.

Методологія (гр. methodos - спосіб, метод і logos - наука, знання) - вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [1]. Тому для здійснення об'єктивного аналізу зайнятості важливо провести систематизацію існуючих медичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню і вдосконаленню методологічного забезпечення аналізу зайнятості населення і безробіття присвячено праці багатьох вітчизняних учених, таких як З. Бараник, В. Васильченко, О. Грішнова, С. Злупко, А. Колот, Г. Купалова, Е. Лібанова, В. Петюх, В. Онікієнко та ін. Однак питання вдосконалення національних і міжнародних норм у цій сфері не втратили своєї актуальності і потребують подальшого дослідження

Постановка завдання. Зважаючи на розбіжності як у трактуванні основоположних понять, так у вітчизняних та міжнародних методиках, нами поставлено завдання систематизувати існуючі медичні підходи до аналізу зайнятості.

Теоретичною і методологічною основою дослідження системи зайнятості сільського населення є: діалектичний метод пізнання, системний підхід, праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених економістів-аграрників, присвячених розв'язанню проблеми формування та раціонального використання робочої сили у сільському господарстві, положення Конвенції Міжнародної організації праці, нормативно-правові акти.

Виклад основного матеріалу дослідження. До основних методологічних визначень і понять при проведенні досліджень системи зайнятості слід віднести:

¹ Науковий керівник: Мазур А.Г. – д.е.н., професор ВНАУ

1. Зайнятість - відповідно до закону України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1999 року – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству, приносить трудовий дохід у грошовій або іншій формі [2].

Визначення зайнятості, що дають вчені-економісти, є досить різноманітними, що зумовлено складністю самого поняття. В умовах командно-адміністративної системи панували ідеї про відсутність безробіття. Визнавалося таке поняття, як «заняття», що в широкому сенсі позначало будь-яку діяльність людини. З процесами трансформації в економіці з'явилися нові підходи до трактування зайнятості, науковці почали робити акцент на те, що зайнятість населення має приносити дохід [3], вказують на безліч форм зайнятості та критеріїв сегментації зайнятого населення [4; 5]. Заслужовують на увагу праці, автори яких пропонують розглядати зайнятість населення з економічних і соціальних позицій [6].

2. Зайняті - відповідно до чинного законодавства:

- працюючі по найму на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні і за кордоном, у фізичних осіб;

- громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їх сімей, що беруть участь у виробництві, а також члени особистих селянських господарств, діяльність яких здійснюється відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство»;

- обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях;

- які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ України, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, альтернативну (невійськову) службу;

- які проходять професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; навчаються в денних загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах;

- працюючі громадяни інших країн, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій [2].

Що стосується інших країн, то і в них критерії віднесення населення до зайнятого різні. Так, у США зайнятими вважаються:

- особи, які протягом тижня працюють на момент статистичного опитування за плату або на власних підприємствах;

- особи, які пропрацювали не менше 15 годин на тиждень безплатно на підприємствах, що належать членам їхніх сімей;

- тимчасово непрацездатні й ті, хто перебуває у відпустках [7].

За методологією МОП зайняті економічною діяльністю - особи у віці від 15 до 70 років, які:

- працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б годину за наймом за винагороду в грошовому або натуральному вигляді, працювали індивідуально (самостійно) або у окремих громадян на власному (сімейному) підприємстві;

- працювали впродовж 30 годин на тиждень безкоштовно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому із членів домогосподарства, або в особистому підсобному сільському господарстві з метою реалізації продукції, що вироблена внаслідок цієї діяльності;

- особи, які тимчасово були відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (бізнес), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з незалежних від них особисто обставин [8].

3. Система зайнятості – у вузькому розумінні – сукупність робочих місць і зайнятих, які їх займають.

В широкому розумінні – сукупність робочих місць у виробничій і соціальній сферах, зайняті різних категорій та відносини між ними, що виникають у процесі працевлаштування і праці, а також сукупність суб'єктів матеріально-технічного, організаційного, інформаційного, фінансового і правового характеру, які забезпечують безперебійне функціонування системи.

4. Рівень зайнятості – відношення (у відсотках) чисельності зайнятих до чисельності населення у віці від 15 до 70 років, за виключенням осіб, які знаходяться на утриманні в інституціональних установах (у виправно-трудових закладах, психіатричних лікарнях, лепрозоріях тощо)

Рівень зайнятості визначається за формулою:

$$P_3 = Z / H \cdot 100,$$

де Z - чисельність зайнятого населення у віці від 15 до 70 років;

H – загальна чисельність населення у віці від 15 до 70 років [8].

У процесі дослідження системи зайнятості застосовуються такі методи: розрахунково-конструктивний, статистико-економічний, абстрактно-логічний, балансовий, експертних оцінок, графічний, анкетний, монографічний та інші.

Для застосування переважної більшості цих методів необхідною є відповідно інформаційна база. Статистика ринку праці спирається на дані вибірових обстежень населення, державні статистичні спостереження підприємств та організацій, адміністративні дані, дані Всеукраїнського перепису населення.

Держкомстат України склав систему аналітичних показників ринку праці, визначивши такі її основні розділи: економічна активність населення, чисельність і категорії зайнятих, рух робочої сили, робочий час і його використання, оплата праці, умови праці та соціальний захист працівників.

Сучасна система показників статистики ринку праці в цілому відповідає вимогам Конвенції МОП про статистику праці. Поки що перебувають у стадії опрацювання показники неповної зайнятості, часткового безробіття, вартості робочої сили, бракує загальних показників продуктивності праці. Щодо проблем розбіжностей міжнародної і національної методології дослідження ринку праці, зайнятості населення, необхідно зазначити, що, згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Діалектичний метод є базовим у методології досліджень у різних галузях науки. Однією з головних вимог діалектичного методу є об'єктивність розгляду суспільних явищ. Щоб насправді пізнати певне явище або предмет, треба дослідити всі його сторони, усі зв'язки, беручи до уваги їх рухомість і мінливість [9]. Отже, вивчаючи те чи інше явище у формуванні системи зайнятості, слід розглядати його в генезисі, урахувати зв'язки з іншими економічними явищами.

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, сутність якого полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Згідно з системним підходом, система - це цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин [1].

Зайнятість як система відповідає наступним вимогам її визначення та існування:

- складається з підсистеми, тобто природно розкладається на частини: соціальну і виробничу системи зайнятості;
- частини складають ціле так, щоб не порушувати наявності самої системи;
- система зайнятості є підсистемою вищого порядку – системи соціально-економічного розвитку територій.

За методологічну основу для пізнання закономірностей розвитку «системи ринку праці» дослідники пропонують використати розроблену сучасними західними вченими «теорію еволюції економіки». Вони відзначають, що принципи системності слід доповнити еволюційними принципами: самоорганізації; біфуркації; багатовимірної детермінації, без яких неможливо розкрити і пояснити ті глибинні якісні зміни, що відбуваються в економіці та зайнятості.

Таким чином, згідно з цим підходом структура - це об'єкт, якому властива певна сталість. Структура має властивість до певної межі «чинити опір» зовнішнім і внутрішнім змінам, залишаючись стабільною і не змінюючись на макрорівнях. Якщо ж відбуваються певні зміни, то це означає руйнування структури, образно кажучи, її «загибель», за фізичною термінологією - її хаос. Але коли система працює з допомогою самоорганізації, її дискретності чи керованих зовнішніх чинників, виникає нова будова макрооб'єкта, її нова структура, тобто відбувається ентропія (взаємоперехід) систем [10].

На нашу думку, ця теорія лежить також і в основі системи зайнятості, і полягає в тому, що в ході еволюції система набуває нових властивостей, таких як «поєднання єдності і різноманіття», «адаптації і ідентифікації», що дозволяє виявити в ній два види закономірностей: регулюючі, тобто закономірності функціонування, які сприяють стабілізації нинішньої якості системи, та формуючі, тобто закономірності розвитку, що призводять до переходу системи в іншу якість.

Так як саме поняття «зайнятість» є складним і багатоаспектним, а статистична інформація, необхідна для дослідження системи зайнятості не завжди є повною, досить часто вченими використовується метод соціологічного спостереження, сутність якого полягає в безпосередньому сприйнятті та реєстрації фактів, явищ, процесів, що відбуваються у соціальній реальності.

Для дослідження зайнятості ефективним є такий вид соціологічного спостереження як опитування, а саме - анкетування, яке передбачає збір первинної вербальної інформації за допомогою анкети (питальника), яку респондент заповнює самостійно [11].

Таким чином, за допомогою анкетування можна одержати інформацію про систему зайнятості сільського населення, яка не завжди відображена в документальних джерелах чи доступна прямому спостереженню.

Необхідність підвищення дієвості та наукової обґрунтованості економічних рішень у наш час стає все більш актуальним на всіх рівнях управління. Досягти цього без застосування математичних методів неможливо.

Вихідною інформацією для моделювання є показники (фактори, які впливають на рівень зайнятості) на основі яких буде здійснюватись дослідження стану зайнятості. Найчастіше при побудові моделі зайнятості враховують фактори рівня інфляції, середню заробітну плату, рівень міграції, рівень безробіття та обсяг ВВП.

Можна виділити декілька основних методів моделювання та прогнозування рівня зайнятості:

- Моделі сезонності - гармоніки Фур'є. На основі яких можна дослідити сезонність зайнятості, яка виникає під впливом сезонних коливань виробництва.

- Метод експертних оцінок - це найпростіший метод, який може застосовуватись переважно для короткострокового прогнозування зайнятості. Але він потребує значного досвіду особи, яка генерує ці оцінки.

- Регресійна модель, яка описує об'єктивно існуючі між явищами кореляційні зв'язки [12].

Найбільш використовуваними є лінійні та нелінійні багатофакторні регресійні моделі, де враховується вплив: економічних показників (структура економіки в галузевому розрізі за вартісними показниками), демографічних (баланс трудових ресурсів регіону), показники зайнятості населення, показники намірів населення щодо одержання професії та вибору виду діяльності

Висновки з даного дослідження. Теоретичною і методологічною основою здійснення дослідження зайнятості є основні положення сучасної теорії ринкової економіки, а також низка методів: діалектичний - при вивченні системності та розвитку виробничої і соціальної системи зайнятості; системного підходу - при розробці теоретичних аспектів соціально-виробничої системи зайнятості сільського населення; статистичний - при здійсненні аналізу стану зайнятості; моделювання – при формуванні структури внутрішнього та зовнішнього середовища системи зайнятості.

Література

1. Лукашевич В. А. Основы методологии научных исследований: учеб. пособие для студентов вузов / Лукашевич В. А. – Мн. : ООО «Элайда», 2001 – 104 с.
2. Про зайнятість населення [Електронний ресурс]: Закон України // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=803-12>.
3. Рофе А. И. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов труда: учеб. пособие / Рофе А. И., Збышко Б. Г., Ишин В. В. – М. : „МИК”, 1997. – 160 с.
4. Скуратівський В. Соціальна політика. / Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. – К. : УАДУ, 1997.
5. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. Лібанова. – К. : Центр начальної літератури, 2003. – 224 с.
6. Петюх В. М. Ринок праці : навч. посібник. / Петюх В. М. – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
7. Васильченко В. С. Державне регулювання зайнятості: навч. посібник. / Васильченко В. С. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
8. Методологічні положення класифікації та аналізу стану економічно активного населення управління статистики [Електронний ресурс]: Державний комітет статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Єріна А. М. Економічна статистика: практикум / А. М. Єріна, О. К. Мазуренко, З. О. Пальян. – К. : ТОВ УВПК “Екс. обл.”, 2002. – 232 с.
10. Онікієнко В. В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / Онікієнко В. В., Ткаченко Л. Г., Ємельяненко Л. М. - К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 286 с.
11. Орехов А. М. Методы экономических исследований: учебное пособие / Орехов А. М. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 392 с.
12. Гарвона М. Є. Особливості економіко-математичного дослідження рівня зайнятості [Електронний ресурс] / Гарвона М. Є., Черуха Н. В. – Режим доступу : <http://intkonf.org/garvona-mecheruha-nv-osoblivosti-ekonomiko-matematichnogo-doslidzhennya-rivnya-zaynyatost>.